

ПРИКАЗИ И ОСВРТИ

УЈЕДИЊЕНА ОМЛАДИНА СРПСКА И ЊЕНО ДОБА 1860 – 1875.,
Грађа из совјетских архива, Матица српска, Нови Сад 1977, 399 страна.

Заједничким напорима Матице српске и Института славјановеденија и балканистики Академије наука (АН) СССР, објављен је зборник докумената из совјетских архива: *»Уједињена омладина српска и њено доба 1860-1875«*. Из веома богатих совјетских архива грађу је одабрала и обрадила Вера Н. Кондратјева, дугогодишњи сарадник Института славјановеденија и балканистики АН СССР у Москви. В. Н. Кондратјева је позната нашој научној јавности по низу чланака, расправа и прилога објављених у совјетским и нашим часописима као и по посебној књизи: *»Руские дипломатические документи об аграрних одношенијах в Боснии и Герцеговине 60 – 70-е годи XIX в.»* (Москва 1971).

В.Н. Кондратјева је један од највећих познавалаца грађе из совјетских архива о југословенским земљама нарочито оне која се односи на историју Босне и Херцеговине и Србије у XIX вијеку. Овај је зборник резултат дугогодишњих њених истраживања. Припремљен је за штампу уз помоћ В. И. Фрејдзона и Н. Петровића који је извршио редакцију и написао предговор.

Уједињена се омладина српска појавила на политичкој позорници у вријеме велике прекретнице у европској политици. Формирана је августа

мјесеца 1866. године у Новом Саду, а забрањена свега неколико година касније, 1871. Њено је дјеловање било условљено конкретном друштвено-економском ситуацијом у Хабзбуршкој Монархији, Србији, Црној Гори, Грчкој и европском дијелу Турске. Она је успјела да окупи и покрене ши року акцију за ослобођење не само српског већ свих балканских народа и да оствари неизбрисиве трагове како на књижевном и културном, тако исто на политичком плану.

У нашој историографији Уједињена омладина српска различито је интерпретирана и оцјењивана. Прво комплетније дјело о њој написао је књижевни критичар и књижевни историчар Јован Скерлић, који је још 1906. године објавио књигу: »Омладина и њена књижевност«. Грађанска историографија између два рата није дала запаженија остварења на овом пољу. Интерес за изучавање Омладине повећан је послје одржавања међународног научног скупа посвећеног управо овом проблему, који је одржан у Новом Саду 1968. године, и који је јасно показао да многе оцјене изречене у ранијој српској историографији нису одрживе, те да је неопходна њихова марксистичка ревалоризација и реинтерпретација.

У овом је зборнику објављено 198 докумената од којих је већина до сада била потпуно непозната, а обухватају период од петнаест година пред почетак велике источне кризе 1875. године. Већина докумената потичу из Архива спољне политике Русије у Москви из фондова: »Посољство в Константинополе« и »V – А«. Овдје се ради, углавном, о извјештајима руских вицеконзула, конзула и отправника послова акредитованих у разним градовима на Балканском полуострву, које су они слали руском посланству у Цариграду, Бечу или пак Азијском департману у Петербургу. Документи су публиковани интегрално савременом руском ортографијом уз кратке анотације на српскохрватском језику које су написали В. Н. Кондратјева и В. И. Фрејдзон, а редиговао Н. Петровић. Књига је опремљена неопходним коментарима и регистром личних имена и географских појмова. Из текста су изостављене сувишне фразе. Документи су објављени хронолошким редом без обзира на мјесто настанка. Ово је само један од неколико замишљених зборника у којима ће бити објављени документи из бечких, будимпештанских, паришких и прашких архива. Публиковањем ових докумената добиће се цјеловитија слика дјеловања Омладине чији је рад пратила европска дипломатија, тим прије, што су се интереси великих сила укрштали управо на балканском простору.

Највећи број докумената у овом зборнику (85) су извјештаји руских конзула А. Г. Влангалија и Н. П. Шикшина, упућених из Београда руском посланику у Цариграду и Азијском департману руског министарства иностраних послова у Петербургу. Они јасно откривају став српске владе према Омладини, али и шире о националноослободилачким покретима на Балкану. Из њих се види какав су однос имале поједине државе, у првом реду Русија, према тим покретима. Нарочито значајно мјесто у овим документима заузима проблематика везана за односе Србије и Црне Горе, политичка превирања у Србији, затим, односи према тајним комитетима, посебно у Босни и Херцеговини. Руски генерални конзулат у Београду регистровао је све значајније акције српске владе као и личности које су по било којем задатку долазиле у контакт с њом. Конзулат је регистровао и оцјењивао и односе појединих политичких групација према Омладини и њеном дјеловању.

Уједињена омладина српска као и српска влада поклањала је велику пажњу питању Босне и Херцеговине. И једна и друга су имале дефинисане планове о ослобођењу ове покрајине испод турске власти. Још 1859. године у Београду је оформљен посебан комитет за ослобођење Босне и Херцеговине чији су творци били Милош и Михајло Обреновић и њима блиски људи. Овај комитет је разрадио тактичко-стратешки план који ће више пута бити понављан у каснијим плановима. Дјеловање Омладине и српске владе у Босни и Херцеговини врло често је тешко одвојити јер оне дјелују упоредо. Мада у овом зборнику не налазимо докуменат о комитету за ослобођење Босне и Херцеговине, избор докумената о дјеловању Омладине веома је добар. Руски конзули у Сарајеву Е. П. Шчулепников и А. Н. Кудрјавцев и у Мостару Н. А. Иларионов, В. А. Јакобсон и Ј. Славољубов извјештавали су о политичкој ситуацији у Босни и Херцеговини, друштвено-економском положају становништва, у првом реду хришћана, дјеловању тајних друштава, припремама за устанак против Турака, јачању политичке моћи Омладине, њеном дјеловању и сл. Ту су извјештаји о суђењу Васи Пелагићу, хапшењу браће Перовића, истрагама турских власти тим поводом и о одразу свега тога на рад Омладине. У овим извјештајима се говори о политичкој дјелатности Аустрије, односно Аустро-Угарске, католичкој пропаганди и покушајима онемогућавања дјелатности Омладине, затим, о политичком дјеловању студената школованих у Русији. Посебно је занимљиво неколико писама босанских комитета о расположењу становништва према турским властима.

Нарочиту важност за истраживање дјелатности Омладине имају извјештаји руског конзулата у Дубровнику, који је био у могућности да дође до веома занимљивих података како о Далмацији тако и о сусједним областима под турском влашћу и Црној Гори. У овом су зборнику објављена 33 документа послана из Дубровника. Они третирају читав спектар питања. Између осталог ту су извјештаји о симпатијама Црногораца према устаницима на Криту, односима Црне Горе и Србије, односу књаза Николе према Омладини, питању одржавања скупштине Омладине на Цетињу, акцијама руског министарства иностраних послова, аустријских и турских власти. Значајно мјесто у овим извјештајима заузима проблематика везана за питање закључења војне конвенције између Србије и Црне Горе и мјесто Омладине у томе. Занимљиви су подаци о појединим вођама Омладине које је у неколико извјештаја дао конзул А. С. Јонин. У више наврата он је извјештавао о посјетама појединих активиста Омладине Цетињу, јер је руски конзулат у Дубровнику и служио као веза између чланова тајних комитета и Цетиња.

Један дио докумената овог зборника чине извјештаји руских конзула у Битољу, М. А. Хитрово и Јакубовског. У њима се износи активност тајних друштава на припремању устанка против османлијске власти, симпатијама македонског становништва према покретима балканских народа, надама у општи покрет итд.

Извјештаји из Рушчука, Тулче и Букурешта говоре о расположењу Бугара према Османлијама и о спремности народа да крене у борбу за ослобођење.

Извјештаји руског конзула у Јањини свједоче о расположењу епирског становништва према Турцима и о његовој спремности да се прикључе заједничкој борби за ослобођење. Без обзира на настојање турских власти да умире становништво примјеном терора, грчки хетеристи су изражавали

спремност да закључе савез са Србијом у циљу остварења заједничког устанка Словена и Грка. Устанак у Босни и Херцеговини 1875. године оставио је снажан утисак на становнике Крита. Резултат таквог расположења је и поздравно писмо вођа и капетана Крита упућено из града Иде устаницима у Босни и Херцеговини. О расположењу грчког становништва према устанку у Босни и Херцеговини говоре изјештаји конзула А. Е. Лавовског из Канеје.

У неколико докумената насталих у руском посланству у Бечу говори се о преговорима А. Орешковића као посланика Ј. Ј. Штросмајера и Народне странке са кнезом Николом у прољеће 1869., затим о намјери Омладине да у фебруару 1872. године организује устанак на Балкану и о притиску опозиције на српску владу и кнеза Милана да подрже херцеговачки устанак.

Мада овај зборник представља само избор докумената из богате грађе о националноослободилачким покретима која се чува у совјетским архивима и мада се он временски не поклапа са постојањем Омладине, он јасно одређује ширину националних покрета у европској Турској. Без обзира на калкулације великих сила, плица борбе за национално ослобођење била је захватила све балканске народе. Улога Омладине у међусобном зближавању и солидарисању народа Балкана била је веома запажена.

Публиковањем овог зборника учињен је велики напредак у објављивању непознате грађе из совјетских архива. Приређивачима В. Н. Кондратјевој, Н. Петровићу и В. И. Фрејдзону треба одати пуно признање за уложен труд, а Матици српској и Институту славјановеденија и балканистики АН СССР за издавање овог зборника. Остаје нам да изразимо жељу да ће Одбор за проучавање Уједињене омладине српске и даље улагати напоре да и документи из других европских архива буду публиковани што ће свакако битно утицати на свестранију и свеобухватнију оцјену дјеловања Уједињене омладине српске.

Мр Ибрахим Тепић

Тодор Крушевац: БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКИ ЛИСТОВИ У XIX ВЕКУ, »Веселин Маслеша«, Библиотека »Културно наслеђе«, Сарајево 1978, (стр. 412)

Библиотека »Културно наслеђе« издавачке радне организације »Веселин Маслеша« из Сарајева обогатила је своју збирку још једном, врло интересантно писаном књигом под насловом »Босанскохерцеговачки листови у XIX веку« аутора Тодора Крушеваца.

Почеци босанскохерцеговачке периодичне штампе падају у вријеме оснивања прве штампарије у Сарајеву 1866. године чије је отварање омогућила турска власт, јер је у њој требало да буде штампан и званични лист босанског вилајета »Босна«. Од тог времена периодика се у овим крајевима развијала брже или спорије зависно од друштвено-политичких прилика у којима је настјала и дјеловала.